

کتاب‌شناسی ابن عساکر*

• دکتر کورکیس عواد
• ترجمه اسماعیل باغستانی

مقدمه

علامه ابوالقاسم علی بن حسن مشهور به ابن عساکر دمشقی شافعی (م ۵۷۱ هـ / ۱۱۷۶) در سده ششم هجری (دوازدهم میلادی) زیست و از جمله بزرگترین مؤلفان ثقه است. وی کتاب‌ها و رساله‌های بسیار تصنیف کرد که شمار آنها بالغ بر دویست است و به طور خاص علوم حدیث و تاریخ را در برمی‌گیرد.

شاید معروف‌ترین اثر این دانشمند معتمد، تاریخ مدینه دمشق باشد که بسیار مفصل و گسترده و حدود هشتاد جلد است. این کتاب در شمار تألیفات عظیم نوشته شده به زبان عربی است. در کنار این کتاب، تألیفات متوسط و کوچکی نیز دارد که بخش قابل توجهی از آنها از بین رفته و بخشی هم باقی مانده است.

در این نوشته می‌کوشیم - در حد توان - با استناد به منابع اصلی قدیم و جدیدی که به شرح حال ابن عساکر پرداخته‌اند یا به پاره‌ای از تألیفاتش اشاره کرده‌اند، اسامی این تألیفات را استقصا کنیم.

کامل‌ترین منبعی که در این زمینه از آن مطلع شدیم، رساله‌ای است که پسر وی در این باب نوشته و متضمن اسامی بخش قابل توجهی از تألیفات پدرش است. یاقوت حموی در مجلد پنجم معجم الادب‌البا بیشتر این اسامی را از این رساله نقل کرده بی‌آنکه شرح حال ابن عساکر را بیاورد.

روش ما در فراهم کردن این کتاب‌شناسی چنین است:

۱- اسامی تألیفات ابن عساکر را به صورت الفبایی مرتب کرده‌ایم.

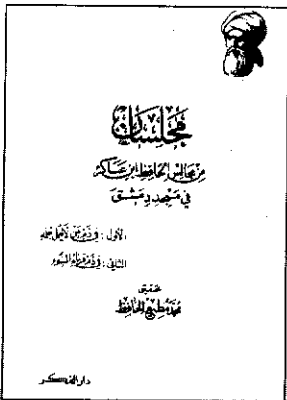
۲- به مهم‌ترین منابعی که هر یک از این کتاب‌ها را آورده اشاره کرده‌ایم، چه کتاب از بین رفته باشد، چه سالم مانده و به دست ما رسیده باشد.

۳- اگر کتاب باقی مانده باشد، دست نویس آن را معرفی کرده، در حد اطلاع خود به مضاف و جود آن در کتابخانه‌های شرق و غرب اشاره کرده‌ایم.

۴- اگر کتاب چاپ شده باشد، محل و سال چاپ، نام محقق یا ناشر آن و دیگر اطلاعاتی از این دست را که برای پژوهشگران مفید است یاد آور شده‌ایم.

در این نوشته جهت اختصار از رمزه‌های زیر استفاده کرده‌ایم:

م: متوفی، ج: جزء، مجلد، مط: چاپخانه، نک: نگاه کنید، د: دکتر، ه: سال هجری، ب: برگ، ها، بی تا: بدون تاریخ، م: سال میلادی، ص: صفحه، ط: چاپ (ط یعنی چاپ اول، ط ۲ یعنی چاپ دوم، الخ).

- ۱- الابدال: این کتاب گم شده و ذکر آن در منابع زیر آمده است: الف) معجم الادباء: یاقوت حموی، چاپ د. س. مرگلیوت (۵ [ط ۲، قاهره ۱۹۲۸] ص ۱۴۴). گوید: «اگر تمام می شد حجم آن حدود دویست جزء یا بیشتر بود». ب) هدیة العارفين اسماء المؤلفين و آثار المصنفين: اسماعیل پاشا بغدادی. (۱ [استانبول ۱۹۵] ص ۷۰).
- ۲- ابیات: در یک برگ در ضمن یک مجموعه دست نویس، در کتابخانه عمومی اوقاف در بغداد، به شماره ۴۵۹۸. [شماره عمومی ۲۲۸۱۱/۱۰ مجموعه ها] نک: د. عبدالله الجبوری: فهرس المخطوطات العربية در کتابخانه عمومی اوقاف بغداد. (۳ [بغداد ۱۹۷۴] ص ۶۷).
- ۳- اتحاف الزائر: کتابی گمشده که ذکر آن در منابع زیر آمده است: الف) کشف الظنون عن اسامی الکتب و الفنون: حاجی خلیفه (۱ [استانبول ۱۹۴۱] ص ۶)؛ ب) هدیة العارفين (۱: ۷۰).
- ۴- اجابة السؤال فی احادیث شعبه: در یک جزء (معجم الادبا، ۵: ۱۴۲).
- ۵- الاجتهاد فی اقامة فرض الجهاد: شامل جهل حدیث در این موضوع، نک: الف) کشف الظنون (۱: ۵۵)؛ ب) هدیة العارفين (۱: ۷۰).
- ۶- احادیث ابی الاشعث الصنعانی: در سه جزء. (معجم الادبا، ۵: ۱۴۲).
- ۷- احادیث برزة: از روستاهای غوطه دمشق*، نک: تاریخ مدینة دمشق. (جلد اول: تحقیق: د. صلاح الدین المنجد، دمشق ۱۹۵)، ص ۲۹ از مقدمه محقق).
- ۸- احادیث بعقوبا: از روستاهای غوطه دمشق، (تاریخ مدینة دمشق ۱: ۲۹ از مقدمه محقق).
- ۹- احادیث البلاط: (از روستاهای غوطه دمشق)، (تاریخ مدینة دمشق، ۱: ۲۹ از مقدمه محقق).
- ۱۰- احادیث بیت ارانس: [از روستاهای غوطه دمشق]، (تاریخ مدینة دمشق، ۱: ۲۹ از مقدمه محقق).
- ۱۱- احادیث بیت سوا: [از روستاهای غوطه دمشق]، (تاریخ مدینة دمشق، ۱: ۲۹ از مقدمه محقق).
- ۱۲- احادیث بیت قوفا: [از روستاهای غوطه دمشق]، (تاریخ مدینة دمشق، ۱: ۲۹ از مقدمه محقق).
- ۱۳- احادیث بیت لهیا: [از روستاهای غوطه دمشق]، (تاریخ مدینة دمشق، ۱: ۲۹ از مقدمه محقق).
- ۱۴- احادیث جدیا: [از روستاهای غوطه دمشق]، (تاریخ مدینة دمشق، ۱: ۲۹ از مقدمه محقق).
- ۱۵- احادیث جسرین: [از روستاهای غوطه دمشق]، (تاریخ مدینة دمشق، ۱: ۲۹ از مقدمه محقق).
- ۱۶- احادیث جماعة من کفر سوسیه: [از روستاهای غوطه دمشق]، (نک: معجم الادبا، ۵: ۱۴۲. گوید: «یک جزء است»).
- ۱۷- احادیث جویر: [از روستاهای غوطه دمشق]، (تاریخ مدینة دمشق، ۱: ۲۹ از مقدمه محقق).
- ۱۸- احادیث حجیرا: [از روستاهای غوطه دمشق]، (تاریخ مدینة دمشق، ۱: ۲۹ از مقدمه محقق).
- ۱۹- احادیث حردان: [از روستاهای غوطه دمشق]، (تاریخ مدینة دمشق، ۱: ۲۹ از مقدمه محقق).
- ۲۰- احادیث حرستا: [از روستاهای غوطه دمشق]، (تاریخ مدینة دمشق، ۱: ۲۹ از مقدمه محقق).
- ۲۱- احادیث الحمیرین: [از روستاهای غوطه دمشق]، (تاریخ مدینة دمشق، ۱: ۲۹ از مقدمه محقق).
- ۲۲- احادیث حنش و المطعم و حفص الصنعانیین: (معجم الادبا، ۵: ۱۴۲. گوید: «در یک جزء است».

۲۳- الاحادیث الخماسیات و اخبار ابی الدنيا: (نک: معجم الادبا، ۵: ۱۴۱. گوید: «در یک جزء است»؛ هدیة العارفين، ۱: ۷۰۱).

مقدمه محمد کرد علی بر مجلد اول از تاریخ مدینة دمشق، ص: ط، گوید: «الخماسیات و اخبار ابن ابی الدنيا».

۲۴- احادیث دقانیة: [از روستاهای غوطه دمشق]، [تاریخ مدینة دمشق، ۱: ۱۲۹ از مقدمه محقق].

۲۵- احادیث دومة: [از روستاهای غوطه دمشق]، [تاریخ مدینة دمشق، ۱: ۱۲۹ از مقدمه محقق].

۲۶- احادیث زبدین: [از روستاهای غوطه دمشق]، [تاریخ مدینة دمشق، ۱: ۱۲۹ از مقدمه محقق].

۲۷- الاحادیث السباعیة الاسانید: (تاریخ مدینة دمشق، ۱: ۱۲۹ از مقدمه محقق).

۲۸- احادیث سقبا: [از روستاهای غوطه دمشق]، [تاریخ مدینة دمشق، ۱: ۱۲۹ از مقدمه محقق].

۲۹- احادیث شعبه: (تاریخ مدینة دمشق، ۱: ۱۲۹ از مقدمه محقق).

۳۰- احادیث صنعاء الشام: [از روستاهای غوطه دمشق]، (نک: معجم الادبا، ۵: ۱۴۲. گوید: «دو جزء»، (تاریخ مدینة دمشق، ۱: ۱۲۹ از مقدمه محقق).

۳۱- احادیث طرمیس: [از روستاهای غوطه دمشق]، [تاریخ مدینة دمشق، ۱: ۱۲۹ از مقدمه محقق].

۳۲- احادیث عین ثرماء: [از روستاهای غوطه دمشق]، [تاریخ مدینة دمشق، ۱: ۱۲۹ از مقدمه محقق].

۳۳- احادیث فذایا: [از روستاهای غوطه دمشق]، [تاریخ مدینة دمشق، ۱: ۱۲۹ از مقدمه محقق].

۳۴- احادیث قبر سعد: [از روستاهای غوطه دمشق]، [تاریخ مدینة دمشق، ۱: ۱۲۹ از مقدمه محقق].

۳۵- احادیث القصیر: [از روستاهای غوطه دمشق]، [تاریخ مدینة دمشق، ۱: ۱۲۹ از مقدمه محقق].

۳۶- احادیث قینیه: [از روستاهای غوطه دمشق]، [تاریخ مدینة دمشق، ۱: ۱۲۹ از مقدمه محقق].

۳۷- احادیث کفر بطنا: [از روستاهای غوطه دمشق]، [تاریخ مدینة دمشق، ۱: ۱۲۹ از مقدمه محقق].

۳۸- الاحادیث المتخیرة من فضائل العشرة: (نک: معجم الادبا، ۵: ۱۴۱. گوید: «دو جزء»؛ هدیة العارفين، ۱: ۷۰۱. تاریخ مدینة دمشق (۱: ۲۸ از مقدمه محقق) که آن را «فضائل العشرة» نامیده است.

۳۹- احادیث المزة: [از روستاهای غوطه دمشق]، [تاریخ مدینة دمشق، ۱: ۱۲۹ از مقدمه محقق].

۴۰- احادیث مسرابا: [از روستاهای غوطه دمشق]، [تاریخ مدینة دمشق، ۱: ۱۲۹ از مقدمه محقق].

۴۱- احادیث منین: [از روستاهای غوطه دمشق]، [تاریخ مدینة دمشق، ۱: ۱۲۹ از مقدمه محقق].

۴۲- اخبار ابی عمرو الأوزاعی و فضائله: (نک: معجم الادبا، ۵: ۱۴۲). گوید: «در یک جزء»، هدیة العارفين، ۱: ۷۰۱. تاریخ مدینة دمشق، ۱: ۲۸ از مقدمه محقق).

۴۳- اخبار ابی محمد سعد بن عبدالعزیز و عوالمیه: (معجم الادبا، ۵: ۱۴۲). گوید: «یک جزء».

۴۴- اخبار لحفظ القرآن: دست نویسی از این کتاب در دارالکتب الظاهرية در دمشق وجود دارد. نک: محمدناصرالدین الالبانی: «فهرس مخطوطات دارالکتب الظاهرية: الحدیث. (ص ۷۹، شماره ۳۸۴ [۳۰۴] مجموعه ۷۶، برگ ۸۴-۹۰).

۴۵- الاربعون الابدال العوال: (کشف الظنون، ۱: ۵۴). از این کتاب دست نویسی در دارالکتب الظاهرية در دمشق وجود دارد، نک: فهرس الحدیث از الالبانی. (ص ۷۹، شماره ۳۸۶ [۳۰۶] مجموعه ۱۷، برگ ۱۹۹-۲۱۵).

۴۶- اربعون البلدان: (نک: کشف الظنون، ۱- ۵۴- ۵۵ تحت عنوان «الاربعون البلدانية» - هدیة العارفين، ۱: ۷۰۱). از کتاب دست نویسی در کتابخانه برلین به شماره ۱۴۶۶ وجود دارد.

۴۷- اربعون فی الجهاد: (نک: معجم الادبا، ۵: ۱۴۱. گوید: «در یک جزء»؛ کشف الظنون، ۱: ۵۴؛ تاریخ مدینة دمشق، ۱: ۲۹، ۳۰ از مقدمه محقق).

۴۸- اربعون حدیثاً عن اربعین شیخاً من اربعین مدینة: (نک: معجم الادبا، ۵: ۱۴۱. گوید: «در دو جزء»؛ هدیة العارفين، ۱: ۷۰۱؛ (تاریخ مدینة دمشق، ۱: ۲۹ از مقدمه محقق)؛ الاعلام: خیرالدین زرکلی، ۵ [ط ۳: بیروت

۱۹۶۹] ص ۸۳.

۴۹- اربعون حدیثاً فی الحث [الحض] علی الجهاد: از این کتاب دست نویسی در ۳۲ برگ در ۵۶۵ هـ. کتابت شده است و مجموعه (زبان ۴۰)، در کتابخانه ظاهریه دمشق وجود دارد، (نک: تاریخ مدینه دمشق، ۱: ۳۹ شماره ۴ از مقدمه محقق)، فهرس الحدیث از آلبانی (ص ۷۹، شماره ۳۸۵ [۳۰۵] زبان ۵۴، ب ۶۷-۷۹) و دست نویسی دومی از آن در کتابخانه ظاهریه وجود دارد که دو برگ است (حدیث ۲۳۴/۴۶۱).

۵۰- اربعون حدیثاً من مسموعاته: آن را در ۵۶۷ هـ. در جامع دمشق روایت کرده است، از این اثر دست نویسی در ۱۹ برگ در ضمن مجموعه ۱۹ (۱۹۹)، در کتابخانه ظاهریه دمشق وجود دارد. (نک: تاریخ مدینه دمشق، ۱: ۳۹ شماره از مقدمه محقق).

۵۱- الاربعون الطوال: (نک: معجم الادب، ۵: ۱۴۱. گوید: «درسه جزء»؛ کشف الظنون، ۱: ۵۴، ۵۷؛ هدیة العارفين، ۱: ۷۰؛ تاریخ مدینه دمشق، ۱: ۲۹ از مقدمه محقق).

۵۲- اربعون المصافحات: (هدیة العارفين، ۱: ۷۰).

۵۳- الاشراف علی معرفة الاطراف: وی در این کتاب احادیث سنن ابو داود، جامع ترمذی، نسائی و اسانید آنها و چیزهایی از این قبیل را جمع و بر اساس حروف الفبا مرتب کرده است، (نک: معجم الادب، ۵: ۱۴۰. گوید: «درسه مجلد»؛ کشف الظنون، ۱: ۱۰۳؛ هدیة العارفين، ۱: ۷۰؛ الاعلام، ۵: ۸۲؛ تاریخ مدینه دمشق، ۱: ۲۹ از مقدمه محقق). از این اثر دست نویسی هایی در کتابخانه های زیر وجود دارد: ۱- کتابخانه ایاصوفیه، در استانبول به شماره ۴۵۵-۴۵۶؛ ۲- دارالکتب المصریه، در دو جلد بزرگ (فهرس الخدیویه، ۱: ۲۶۸، فهرست دارالکتب المصریه، ۱: ۸۹). تاریخ این دست نویسی ۶۳۳-۶۳۴ هـ؛ ۳- کتابخانه محمودیه در مدینه منوره، رک: مجله المجمع العلمی العربی (۸ [دمشق ۱۹۲۸] ص ۷۵، شماره ۷) و نک: المنتخب من مخطوطات المدینه المنوره از عمر رضا کحاله. (دمشق ۱۹۷۳، ص ۱۳۴-۱۳۵، شماره ۴۵). که دست نویسی است در ۶۲۸ ص، مورخ ۷۱۶ هـ؛ ۴- کتابخانه چستربیتی در دوبرلین، دست نویسی مربوط به سده ۸ هـ. رک: فهرست آبربی:

Arberry (Arthur J.), The Chester Beatty Library: A Handlist of the Arabic Manuscripts. (Vo1, III, Dublin 1958, p.100:No.3739).

۵- کتابخانه حسن حسنی عبدالوهاب در تونس، به شماره ۱۸۱۵۰. نک: عبدالحفیظ منصور: فهرست عمومی دست نویسی های کتابخانه ملی تونس: به سرمایه کتابخانه حسن حسنی عبدالوهاب (تونس ۱۹۷۵، ص ۳۶۲). این دست نویسی از آغاز و پایان ناقص است و مربوط به سده ۸ هـ. است؛ ۶- در معهد المخطوطات العربیه، عکسی از دست نویسی پیشگفته دارالکتب المصریه است. نک: فؤاد سید: فهرس المخطوطات المصوره (۱) [قاهره ۱۹۴۵] ص ۵۸، شماره های ۴۵، ۵۵، ۵۶، برگ های ۲۳۹، ۳۳۴ (۱۷).

۵۴- الاعتزاز بالهجرة: (نک: معجم الادب، ۵: ۱۴۱، گوید: «در یک جزء»؛ هدیة العارفين، ۱: ۷۰).

۵۵- الاقتداء بالصادق فی حفر الخندق: (نک: معجم الادب، ۵: ۱۴۲، گوید: «در یک جزء»؛ هدیة العارفين، ۱: ۷۰).

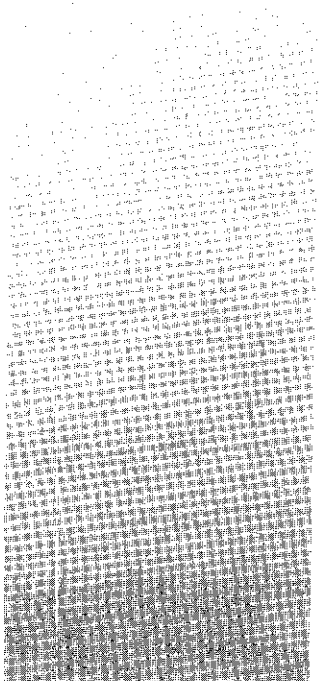
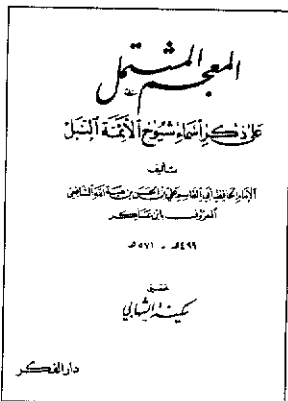
۵۶- امالی فی الحدیث: (نک: کشف الظنون، ۱: ۱۶۲؛ هدیة العارفين، ۱: ۷۰).

۵۷- امالی فی الصوم: که جزء پنجاه و یکم امالی اوست و دست نویسی از آن در ۶ برگ، در ضمن مجموعه ۲۰ (۱۰۳) در کتابخانه ظاهریه در دمشق وجود دارد. نک: تاریخ مدینه دمشق (۱: ۳۹، شماره ۲ از مقدمه محقق).

۵۸- املاء اربعمائه مجلس و ثمانیه مجالس فی فن واحد: (معجم الادب، ۵: ۱۴۳)، بخش هایی از آن در دمشق وجود دارد (نک: حبیب زیات: خزائن الکتب فی دمشق وضواحیها. مطبعة المعارف - قاهره ۱۹۰۲، ص ۲۹، شماره ۵).

۵۹- الانذار یحدوث الزلازل: (نک: معجم الادب، ۵: ۱۴۲، گوید: «درسه جزء»؛ تبیین کذب المفتری: مقدمه

ناشر، ص ۳).

۶۰- البيان عن فضل كتابة القرآن: (نک: معجم الادبا، ۵: ۱۴۱-۱۴۲، گوید: «در یک جزء»؛ هدية العارفين، ۱: ۷۰۱؛ تاريخ مدينة دمشق، ۱: ۲۹ آن را «فضل كتابة القرآن» نامیده است.

۶۱- تاريخ مدينة دمشق: و ذکر فضلها، و تسمیه من حلها من الامائل او اجتاز بنواحيها من واردیها و اهلها: این کتاب متضمن شرح احوال مشاهیر، راویان، محدثان، حافظان و دیگر سیاستمداران و عالمانی است که از صدر اسلام تا روزگار خود ابن عساکر، ساکن دمشق شده یا در آن منزل کرده‌اند. این کتاب همچنین مشهور است به تاریخ ابن عساکر و به سبب و سیاق تاریخ بغداد اثر ابوبکر خطیب بغدادی، تألیف و به شیوه کتاب‌های حدیثی که متکی اند به اسناد، تنظیم شده است. این کتاب تاریخ بزرگی است که بر حسب تقسیم مؤلف هشتصد جزء دارد و در هشتاد جلد جمع شده است.

این کتاب بزرگ‌ترین و معروف‌ترین اثر ابن عساکر، بلکه بزرگ‌ترین کتاب مربوط به تاریخ شهرهاست. از این کتاب، در منابع زیادی قدیم و جدید، یاد شده، که شمردن آنها در اینجا ممکن نیست. اما به پاره‌ای از آنها در ذیل اشاره می‌کنیم: معجم الادبا، ۵: ۱۴۰؛ وفيات الاعیان: ابن خلکان، چاپ د. احسان عباس [۳ بیروت ۱۹۷۰] ص ۳۱۰؛ تذکرة الحفاظ: ذهبی، ۴: ۱۳۲۹؛ الوافی بالوفیات: صفدی، ۱: ۴۸؛ كشف الطنون، ۱: ۲۹۴؛ هدية العارفين، ۱: ۷۰۱؛ فهرس مخطوطات دارالکتب الظاهرية: التاريخ وملحقاته: يوسف العث: (دمشق ۱۹۴۷، ص ۱۰۹-۱۳۰)؛ فهرس المخطوطات المصورة لمعهد المخطوطات العربية: تاریخ، [۲ قاهره ۱۹۵۶] ص ۶۶-۷۲؛ روزنتال: علم التاريخ عند المسلمين، ترجمه: د. صالح احمد العلی، (بغداد ۱۹۶۳، ص ۶۳۱)؛ الاعلام: زرکلی، ۵: ۸۲؛ محمدناصرالدین الالبانی: فهرست مخطوطات دارالکتب الظاهرية: المنتخب من مخطوطات الحديث، (دمشق، ۱۹۷۰، ص ۸۱-۸۳).

دست‌نویس‌ها

از این کتاب دست‌نویس‌های کامل یا ناقصی در دست است. در اینجا دست‌نویس‌های شناخته شده آن را معرفی می‌کنیم: ۱- دست‌نویس کاملی از این کتاب در دوازده جلد در سده ۱۰ هـ در کتابخانه احمد سوم در توپ قاپوسرای استانبول کتابت شده است و به شماره ۲۸۸۷، از شماره ۱ تا ۱۲ نگهداری می‌شود، اینک مشخصات این مجلدات:

اول: از اول کتاب تا (اسحاق بن ابراهیم بن مخلد)، ۵۷۶ ب؛ دوم: از (اسحاق بن ابراهیم) تا (الحسین بن عبدالله)، ۵۲۶ ب؛ سوم: از (الحسین بن عبدالله) تا (زیاد بن عبدالرحمن)، ۴۳۴ ب؛ چهارم: از (زیاد بن عثمان) تا (شهاب)، ۴۲۲ ب؛ پنجم: از (شیبان) تا (عبدالله بن عباس)، ۴۸۵ ب؛ ششم: از (عبدالله بن الاصغر) تا (عبدالرحمن)، ۴۴۱ ب؛ هفتم: از (عبدالرحمن) تا (عبدالله بن عدی بن اوطاة)، ۴۷۰ ب؛ هشتم: از (عدی بن حاتم) تا (عمر)، ۴۴۸ ب؛ نهم: از (عمر) تا (القاسم بن عبدالرحمن بن عبدالله)، ۴۳۶ ب؛ دهم: از (القاسم بن عبدالرحمن) تا (محمد بن عمر)، ۴۲۵ ب؛ یازدهم: از (محمد بن عمر) تا (نافع)، ۵۱۳ ب؛ دوازدهم: از (نافع) تا آخر کتاب، ۵۱۵ ب.

۲- از این دست‌نویس میکروفیلمی در معهد المخطوطات العربیه وجود دارد. ک: لطفی عبدالبدیع، فهرس المخطوطات المصورة: تاریخ [۲ قاهره، ۱۹۵۶] ص ۶۷) در ضمن میکروفیلم‌های شماره ۱۰۲۰-۱۰۲۵.

۳- دست‌نویس دارالکتب الظاهرية دمشق، به سال ۱۱۱۸ هـ. کتابت شده است، شماره (تاریخ، ۱-۱۳). اینک مشخصات آن:

اول: شروع کتاب، ۳۰۶ ب؛ دوم: از (احمد بن عتبة بن مکین) تا (اسماعیل بن عیاش بن سلیم)، ۴۳۹ ب؛ سوم: از (اسماعیل انسدی) تا (جابر بن عمرو بن ابی صعصعة)، ۳۳۹ ب؛ چهارم: از (جعونة بن الحارث بن خالد) تا (الحسین بن عبدالله بن شاکر)، ۳۴۲ ب؛ پنجم: از (الحسین بن عبدالله بن محمد بن ابی کامل) تا (داود پیامبر)، ۳۷۰ ب؛ ششم: از (داود بن الاسود) تا (زیرک بن عبدالله)، ۳۴۴ ب؛ هفتم: از (سابق بن عبدالله ابی سعید) تا (سلیمان بن یزید الزیدی)، ۳۴۱ ب؛ هشتم: از بقیه شرح حال (شداد بن اوسن ابی یعلی) تا (عبدالله بن بشرابی صفوان)، ۵۳۱ ب؛ نهم: از بقیه شرح حال (عبدالرحمن بن عبدالحرث) تا (عبیده ابن اشعث مدنی)، ۳۸۸ ب؛ یازدهم: از (عبیده بن عبدالرحمن بن حکیم) تا (علی بن جوس)، ۴۵۳ ب؛ سیزدهم: از بقیه شرح حال (عمر بن الخطاب) تا (عیاض بن

غنم)، ۴۲۴ ب؛ چهاردهم: از (عیاض بن مسلم کاتب) تا (محمد بن ادریس شافعی)، ۴۱۷ ب.

۴- از این دست‌نویس، میکروفیلمی در معهد المخطوطات العربیة وجود دارد ر.ک: لطفی عبدالبدیع، فهرس المخطوطات المصورة - تاریخ (۲: ۸-۶۹). در ضمن میکروفیلم‌های شماره ۹-۱۷.

۵- دست‌نویس دیگری در دارالکتب الظاهرية دمشق، به شماره‌های (۱-۵، ۱۱۳، ۶-۱۸). اینک مشخصات این مجلدات: اول: شروع کتاب، مشتمل بر تاریخ و فضائل شام و مسجد اموی و غیر آن، مورخه ۱۱۱۸ هـ. ۳۹۳ ب؛ دوم: از (احمد بن عتبة بن مکین) تا (اسماعیل بن عیاش ابن سلیم)؛ سوم: از (اسماعیل اسدی) تا (جابر بن عمرو بن ابی صعصعة)، ۳۲۳ ب؛ چهارم: از (جعونة بن الحارث بن خالد) تا (الحسین بن عبدالله بن شاکر)؛ پنجم: از (الحسین بن عبدالله بن محمد بن ابی کامل) تا (داود پیامبر)، ۳۵۹ ب؛ ششم: از (داود بن الاسود) تا (زیرک بن عبدالله)، ۳۴۴ ب؛ هفتم: از (سابق بن عبدالله ابی سعید) تا (سلیمان بن یزید ازدی)، ۳۲۷ ب؛ هشتم: از بقیة شرح حال (شداد بن اوس ابی یعلی) تا (عبدالله بن بشر ابی صفوان)، ۵۰۰ ب؛ نهم: از بقیة شرح حال (عبدالرحمن بن عبدالله بن الحارث) تا (عبیده بن اشعث مدنی)، ۲۸۳ ب؛ یازدهم: از (عبیده بن عبدالرحمن بن حکیم) تا (علقمة بن قیس بن عبدالله نخعی)، ۴۴۵ ب؛ دوازدهم: از (علی بن حجر بن ایاس سعدی) تا (عمر بن الخطاب)، ۳۶۴ ب؛ سیزدهم: از بقیة شرح حال (عمر بن الخطاب) تا (عیاض بن غنم بن زهیر صحابی)، ۴۱۲ ب؛ چهاردهم: از (عیاض بن مسلم کاتب) تا (محمد بن ادریس شافعی)، ۴۱۷ ب؛ پانزدهم: از بقیة شرح حال (محمد بن ادریس شافعی) تا (محمد بن مطرف)، ۵۲۴ ب؛ شانزدهم: از بقیة شرح حال (محمد بن مطرف) تا (معبد بن عبدالله بن عویمر جهنی فقیه)، ۴۰۴ ب؛ هفدهم: از (معبد مولی و لید بن معاویه) تا (هارون بن عمر بن یزید)، ۴۹۳ ب؛ هجدهم: از (لاحق بن الحسین بن عمران) تا (یزید بن معاویه)، ۴۰۰ ب؛ نوزدهم: از (ابو ثابت دمشقی) از بخش کتبه‌ها تا (زنی شاعر از نصرانیان بصره)، ۳۱۹ ب؛ د. یوسف العیش، این دست‌نویس را در فهرس مخطوطات دارالکتب الظاهرية: تاریخ و ملحقاته (دمشق، ۱۹۴۷، ص ۱۰۹-۱۲۷) به تفصیل وصف کرده است.

۶- دست‌نویس دارالکتب الظاهرية دمشق که دو جلد اول و دوم را کم دارد و در حدود ۱۱۱۸ کتابت شده است، به شماره‌های پیاپی ۱۹-۲۲، ۱۰۵، ۲۳-۲۴، ۳۵، ۲۶.

دوم: از (اسماعیل اسدی) تا (حسین بن عبدالله بن شاکر)، ۲۰۰ ب؛ سوم: از (حسین بن عبدالله بن محمد بن ابی کامل) تا (زیرک بن عبدالله صوفی)، ۲۶۵ ب؛ چهارم: از (سابق بن عبدالله یزیدی) تا (عبدالله بن ابی بشر مازنی)، ۳۳۵ ب؛ پنجم: از بقیة شرح حال (عبدالله بن بشر مازنی) تا (عبیده بن اشعب الطمع)، ۵۶۵ ب؛ ششم: از (عبیده بن عبدالرحمن الاوقص) تا (عمر بن الخطاب)، ۵۴۴ ب؛ هفتم: از بقیة شرح حال (عمر بن الخطاب) تا (عمر بن محمد بن ادریس شافعی)، ۶۵۱ ب؛ هشتم: از بقیة شرح حال (شافعی) تا (مسلمة بن سعید بن العاص)، ۵۲۲ ب؛ نهم: از (مسلمة بن سعید بن عبدالملک) تا (هارون بن عمر بن یزید مخزومی)، ۵۰۰ ب؛ دهم: از (لاحق بن الحسین بن عمران) تا آخر کتاب، ۴۲۸ ق، د. یوسف العیش این دست‌نویس را در فهرس مخطوطات دارالکتب الظاهرية - تاریخ و ملحقاته، (ص ۱۲۷-۱۲۹) توصیف کرده است.

۶- دست‌نویس المكتبة الأزهرية در دانشگاه الازهر قاهره به شماره ۷۱۴ ع ۱۰۶۷۰ (۱). آنچه موجود است بر حسب تقسیم مؤلف اصلی:

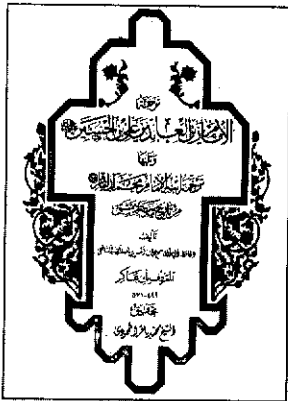
ج ۹۱-۹۹، تاریخ سماعی که بر آن وجود دارد ۵۶۱ هاست، ۱۹۲ ب.

ج ۱۷۲-۱۸۰، تاریخ سماعی که بر آن وجود دارد ۵۶۱ هاست، ۱۹۸ ب.

ج ۱۸۶-۱۹۰، تاریخ سماعی که بر آن وجود دارد ۵۶۱ هاست، ۲۰۵ ب.

ج ۲۳۱-۲۴۰، تاریخ سماعی که بر آن وجود دارد ۶۱۹ هاست، ۲۰۵ ب.

ج ۲۶۱-۲۷۰، تاریخ سماعی که بر آن وجود دارد ۶۱۵ هاست، ۲۲۸ ب.

ج ۲۸۱ - ۲۹۰، تاریخ سماعی که بر آن وجود دارد ۱۶۱۰ است، ۲۱۳ ب.

ج ۳۴۲، ۱۱۲ ب.

ج ۳۵۶ - ۳۷۷، ۲۴۷ ب.

ج ۳۷۲ - ۳۸۰، تاریخ سماعی که بر آن وجود دارد، ۵۸۶ است، ۲۰۵ ب.

ج ۴۰۱ - ۴۰۴، تاریخ سماعی که بر آن وجود دارد ۱۶۱۸ است، ۸۵ ب.

ج ۴۰۵ - ۴۱۰، تاریخ سماعی که بر آن وجود دارد، ۱۶۶۴ است، ۱۲۵ ب.

ج ۴۱۸ - ۴۳۴، تاریخ سماعی که بر آن وجود دارد، ۱۶۱۸ است، ۲۵۵ ب.

ج ۴۸۲ - ۵۰۰، تاریخ سماعی که بر آن وجود دارد، ۱۵۶۰ است، ۲۱۸ ب.

ج ۵۲۱ - ۵۳۰، تاریخ سماعی که بر آن وجود دارد، ۱۵۹۶ است، ۲۱۶ ب.

ج ۶۱۹ - ۶۸۰، تاریخ سماعی که بر آن وجود دارد، ۱۶۱۶ است، ۳۱۳ ب.

۷ - از این دست نویس میکروفیلمی در معهد المخطوطات العربیه وجود دارد که د. لطفی عبدالبدیع اجزای آن را در

فهرس المخطوطات المصوره - تاریخ (۲: ۶۹ - ۷۱)، در ضمن مجموعه میکروفیلم‌های ۷۱ تا ۷۷ توصیف کرده است.

۸ - در ۱۹۵۰ در کتابخانه دانشگاه کلمبیا در نیویورک به دست نویس نفیس مفصلی از این تاریخ (به شماره 393.7

X) دست یافتیم که مشتمل بر جزء‌های ۳۲۵ تا ۳۳۴ بر حسب تقسیم مؤلف است. این دست نویس خیلی قدیمی است

و در حیات مؤلف کتابت شده است. بر روی هر یک از این اجزاء دهگانه سماعی که بر مؤلف شده ثبت گردیده است. از

جمله کسانی که این دست نویس را قرائت کرده‌اند: یکی قاسم فرزند مؤلف است که آن را در سال ۵۶۳ در مسجد جامع

دمشق بر پدرش قرائت کرده است. ما در دو کتاب خود به این دست نویس اشاره کرده‌ایم.

۱ - المخطوطات العربیه فی دور الکتب الامیرکیه، (بغداد، ۱۹۵۱، ص ۲۷)؛

۲ - جولة فی دور الکتب الامیرکیه (بغداد، ۱۹۵۱، ص ۸۹ - ۹۰).

۹ - مجلدی از دست نویسی که در سده ۹ هجری کتابت شده در ۳۱۵ ب: در کتابخانه چستر بییتی در دوبلین. رک:

فهرست آربری (۵ [دوبلین ۱۹۶۲] ص ۳۳، شماره ۴۱۰۵).

۱۰ - مجلد ۱۱ و ۱۹ از دست نویس دارالکتب المصریه (شماره ۴۹۲، تاریخ، به خط حافظ علم‌الدین برزالی، م ۷۳۹

هـ = ۱۳۳۹ م، در ۳۷۳ و ۲۷۵ ب. عکسی از این دست نویس در معهد المخطوطات العربیه هست نک: د. لطفی عبدالبدیع

(فهرس المخطوطات المصوره، ۲: ۷۱، ۲۷۵).

۱۱ - جزء ۲۰۷ تا ۲۱۸ بر حسب تقسیم مؤلف، در دارالکتب المصریه (به شماره ۱۷ م تاریخ). عکسی از این

دست نویس در معهد المخطوطات العربیه هست نک: د. لطفی عبدالبدیع (فهرس المخطوطات المصوره، ۲: ۷۱).

این دست نویس از جمله دست نویس‌های سده ۶ هجری است که بر روی آن سماع قاسم، فرزند مؤلف وجود دارد.

۱۲ - جزء ۳۷۶ تا ۳۷۹ بر حسب تقسیم مؤلف، در دارالکتب المصریه (به شماره ۳۲۷۱ تاریخ) از جمله

دست نویس‌های سده ۶ هجری در ۶۰ ب. عکسی از این دست نویس در معهد المخطوطات العربیه هست نک: د.

لطفی عبدالبدیع (فهرس المخطوطات المصوره، ۲: ۷۱ - ۷۲).

۱۳ - جزئی از آن در دارالکتب المصریه (شماره ۴۳ م تاریخ) از سده ۷ هجری است. عکسی هم از این دست نویس در

معهد المخطوطات العربیه وجود دارد (فهرس المخطوطات المصوره، ۲: ۷۴).

۱۴ - دو مجلد در کتابخانه داماد، ابراهیم پاشا در استانبول (به شماره ۸۷۲ تا ۸۸۲) و کتابخانه داماد اینک در

مدرسه سلیمانیه قرار دارد.

۱۵ - کتابخانه عاطف افندی در استانبول. در ۷ جلد به شماره‌های ۱۸۱۲ تا ۱۸۱۸.

۱۶ - دانشگاه الزيتونه در تونس. نک:

۱۷ - در Batna در هند، مجلدی از این تاریخ هست. نک: فهرست این کتابخانه، ۲: ۳۲۰ (۲۴۸۰-۱).

۱۸ - کتابخانه عمومی دانشکده شرقی در بانکیبور، هند. یک مجلد در آن وجود دارد. نک: Catalogue of the Arabic and Persian Manuscripts in the Oriental Public Library at BanKipore (Vol. XII, Patna 1928, 800/1).

۱۹ - مجلدی در کتابخانه موزه بریتانیا. نک:

Rieu (Ch.) Supplement to the Catalogue of the Arabic Manuscripts in the British Museum. (London 1894.658).

۲۰ - دو مجلد در کتابخانه دانشگاه کمبریج، به شماره ۱۸۴ - ۱۸۵.

۲۱ - کتابخانه ملی پاریس دو مجلد، به شماره ۲۰۸۷، در این باب رجوع شود به مقاله د.

مصطفی جواد در مجله

Revue des etudes Slamiques (1938; P.285)

در این کتابخانه مجلد دیگری به شماره ۲۱۸۷ وجود دارد.

۲۲ - مجلدی در کتابخانه برلین. به شماره ۹۷۸۲ نک:

Ahlwardt (W.), Verzeichniss der Arabischen Handschriften ... Zu Berlin (Vol. IX, No 9782).

۲۳ - مجلدی در کتابخانه Gotha. به شماره ۱۷۷۵.

۲۴ - مجلدی از دست نویسی نفیس در کتابخانه مؤسسه مطالعات شرقی در لنینگراد، که در سده هفتم هجرت کتابت شده است - که در «مجله معهد المخطوطات العربية» [۱۹۷۷] ج ۲؛ ص ۱۳۷، شماره ۷) بدان اشاره کرده ام. مستخرجاتی از تاریخ مدینه دمشق هم وجود دارد، از جمله: «رسالة في ذكر عمارة الجامع الاموي من تاريخ دمشق لابن عساکر» که دست نویسی از آن ضمن مجموعه ای در مدرسه الحجیات در موصل وجود دارد نک: د. داود الحلبي (مخطوطات الموصل، بغداد ۱۹۲۷، ص ۱۰۷، شماره ۹۷).

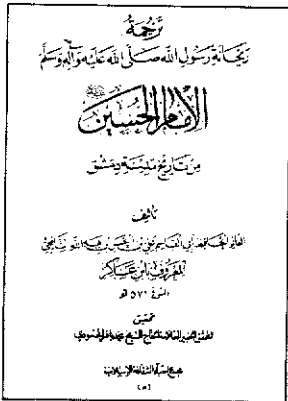
خلاصه ها

بسیاری از علمای قدیم و جدید این تاریخ مفصل را خلاصه کرده اند که در اینجا به طور الفبایی به ذکر نام آنها می پردازیم.

۱ - ابن حجر عسقلانی (احمد بن علی، م ۸۵۲ هـ / ۱۴۴۹ م): تعلیق من تاریخ مدینه دمشق: دست نویسی از این اثر در دارالکتب المصریه وجود دارد. نک: فهرست دارالکتب، ۵: ۱۴۳، شماره ۵۲۲ تاریخ).

۲ - ابن عساکر (بهاء الدین القاسم بن علی بن الحسن، م ۶۰۰ هـ / ۱۲۰۳ م): منتخب من تاریخ دمشق، تألیف ابن عساکر. از این کتاب جزئی دست نویس در دارالکتب الظاهریه در دمشق وجود دارد (شماره: عام ۴۵۲۲ ب ۱۶)، بر آن نوشته شده: «من منتخب القاسم بن علی بن عساکر من تاریخ دمشق». نک: مقدمه د. صلاح الدین المنجد بر مجلد اول تاریخ دمشق (ص ۳۷ - ۳۸). ورک: خالد الریان: فهرس مخطوطات دارالکتب الظاهریه: التاريخ وملحقات آن (۲ [دمشق ۱۹۷۳] ص ۶۹۴، شماره ۳۷۵۱). این دست نویسی است در ۶۶ که در سال ۵۹۱ هـ قرائت شده است.

۳ - ابن قاضی شهبه (تقی الدین، م ۸۵۱ هـ / ۱۴۴۷ م): الف (المنتقى من تاريخ ابن عساکر. دست نویسی از آن در برلین وجود دارد (شماره ۹۷۸۳)؛ ب) تاریخ بناء دمشق و معرفة من بناها و طرف من اخبارها، که خلاصه مقدمه تاریخ دمشق است. دست نویسی از آن در دارالکتب الظاهریه دمشق هست که مربوط است به سده ۱۱ هـ. نک: خالد الریان: فهرس مخطوطات دارالکتب الظاهریه: التاريخ وملحقاته [۲ [دمشق ۱۹۷۳] ص ۶۲۰، شماره ۴۶۲۴ ق

۲۳-۵۲).

۴- ابن منظور (محمد بن مکرم، ق ۷۱۱ هـ/ ۱۳۱۱ م): مختصر تاریخ دمشق ابن عساکر. که در آن کتاب تا یک چهارم تلخیص شده است (نک: کشف الظنون، ۱: ۲۹۴). از این کتاب دست نویس هایی وجود دارد: ۱- کتابخانه کوپریلی در استانبول (شماره ۱۱۴۸-۱۱۵۱). ۲- کتابخانه Gotha (جزء اول به خط مؤلف، شماره ۱۷۷۶).

۵- ابوشامه (عبدالرحمن بن اسماعیل دمشقی، م ۶۶۵ هـ/ ۱۲۶۷ م):

۱- مختصر تاریخ دمشق لابن عساکر، در ۱۵ مجلد. از آن دست نویس هایی وجود دارد:

الف) برلین (شماره ۹۷۸۲): ب) کتابخانه ملی در پاریس (شماره ۲۱۳۷): «.

۲- مختصر دوم: در ۵ مجلد (نک: کشف الظنون، ۱: ۲۹۴).

۶- بدران (عبدالقادر، م ۱۳۴۶ هـ/ ۱۹۲۷ م): ۱- تهذیب تاریخ ابن عساکر. که در آن اسانید و مکررات حذف شده است و ۱۳ جزء است. جزء های ۱ تا ۵ آن در حیات مؤلف چاپ شده (مط روضة الشام - دمشق ۱۳۲۹-۱۳۳۲ هـ) و احمد عبید دو جزء ۷۶ را در سال ۱۳۴۹ و ۱۳۵۱ در دمشق منتشر کرده است. دیگر جزء های این اثر همچنان به صورت دست نویس در نزد استاد احمد عبید در دمشق باقی مانده است. (نک: الاعلام زرکلی، ۴: ۱۶۳).

۷- خطیب (ابوالفتح عبدالفتاح بن عبدالقادر دمشقی، م ۱۳۰۵ هـ/ ۱۸۸۸ م): مختصر تاریخ دمشق. پنج جزء آن تا حرف ص تمام شده و دست نویسی از آن به خط مؤلف در المکتبه التیموریه قاهره موجود است. رک: جرجی زیدان: تاریخ آداب اللغة العربیه (۳ [مراجعه و تحقیق: شوقی ضیف - قاهره] ص ۷۹).

۸- ذهبی (شمس الدین محمد بن احمد، م ۷۴۸ هـ/ ۱۳۴۸ م): مختصر تاریخ دمشق لابن عساکر، درده مجلد.

۹- سیوطی (جلال الدین عبدالرحمن، م ۹۱۱ هـ/ ۱۵۰۵ م): تحفة المذاکر المنتقی من تاریخ ابن عساکر (نک: کشف الظنون، ۱: ۳۴۹).

۱۰- صفار (ابوالفضل کرم بن عبد الواحد بن بركات دمشقی: منتخب من ثلاثة اجزاء من تاریخ دمشق، حرسها الله، لابن عساکر. دست نویسی از آن در دارالکتب الظاهرية دمشق در ۱۳۰ ص موجود است که بر آن سماعی به تاریخ سال ۶۲۴ هـ قرار دارد، نک: خالد الریان: فهرس مخطوطات دارالکتب الظاهرية: التاريخ و ملحقاته (۲ [دمشق ۱۹۷۳] ص ۶۹۴، شماره ۴۵۰۷).

۱۱- عجلونی (اسماعیل بن محمد الجراح [یا: الجراحی]، دمشقی، م ۱۱۶۲ هـ/ ۱۷۴۹ م): العقد المنظوم الفاخر بتلخیص تاریخ ابن عساکر.

دست نویسی از آن به خط مؤلف در کتابخانه دانشگاه توینیگن آلمان وجود دارد. رک:

Seybold (Christian), Verzeichnis der arabischen Handschriften der
Universitat Sbibliothek Zu Tubingen. (Vol. I, Tubingen 1907; No6).

نک:

Sauvaire (H.), Histoire de Damas (1894-1896)

۱۲- عینی (بدرالدین محمود بن احمد، م ۸۵۵ هـ/ ۱۴۵۱ م): مختصر تاریخ دمشق: (نک: کشف الظنون، ۱: ۲۹۴).

۱۳- مقدسی (احمد بن عبد الدائم، م ۶۶۸ هـ/ ۱۲۷۰ م):

فاکهة المجالس و فکاهة المجالس: و هو منتقی من تاریخ دمشق لابن عساکر، نک: معجم المؤلفین کحال (۱: ۲۶۳)، گوید: «تاریخ ابن عساکر را برای خود تلخیص کرده است». عکسی از آن در خزانه مجمع اللغة العربیه دمشق وجود دارد.

۱۴- المنجد (د. صلاح الدین): معجم بنی امیه. کتابی است در شرح حال امویان که از تاریخ دمشق ابن عساکر استخراج و چیزهایی بر آن افزوده شده است. همراه با فهرس الفبایی در یک جلد (دارالکتب الجدید. بیروت ۱۹۷۰ و + ۲۶۲ ص). در مقدمه گوید: «به خواندن تاریخ بزرگ دمشق اثر امام المورخین در اسلام، حافظ ابن عساکر پرداختم و

شرح حال امویانی را که ذکر کرده استخراج کردم و آن را معجم بنی امیه نامیدم.

۱۵ - مختصر تاریخ دمشق لابن عساکر: مؤلف آن معلوم نیست و دست نویسی از آن در Gotha به شماره ۱۷۷۷ وجود دارد.

ذیل‌ها

پاره‌ای ذیل‌ها بر تاریخ ابن عساکر نوشته شده است:

۱ - ابن عساکر (القاسم، فرزند مؤلف، م ۶۰۰ هـ / ۱۲۰۳ م): نک: الوافی بالوفیات (۱: ۴۸). گوید: «کامل نشده است»؛ کشف الظنون (۱: ۲۹۴)؛ تاریخ آداب اللغة العربیه، جرجی زیدان (۳: ۷۹)، مقدمه د. صلاح الدین المنجد بر تاریخ دمشق (۱: ۳۷).

۲ - بکری (صدرالدین ابوعلی الحسن بن محمد، م ۶۵۶ هـ / ۱۲۵۸ م)، علاوه بر منابع مذکور در مورد قبلی: تذکره الحفاظ: ذهبی (ط ۳: حیدرآباد ۱۹۵۷: ص ۱۴۴۴)؛ معجم المؤلفین: کحاله (۳: ۲۸۹). همگی گویند: «شروع به نوشتن ذیلی بر تاریخ دمشق ابن عساکر کرد اما دست نویسی آن گم شد».

۳ - ابن الحاجب (عمر بن محمد بن منصور امینی دمشقی، م ۶۳۰ هـ / ۱۲۳۳ م): علاوه بر منابع مذکور در مورد اول: الاعلام زرکلی (۵: ۲۲۳)؛ معجم المؤلفین کحاله (۷: ۳۱۹).

هر دو گویند: «شروع به تألیف کتابی در تاریخ دمشق به عنوان ذیل تاریخ دمشق ابن عساکر کرد».

۴ - برزالی (علم الدین القاسم بن محمد، م ۷۳۹ هـ / ۱۳۳۹ م)، نک: کشف الظنون (۱: ۲۴۹)؛ تاریخ مدینه دمشق (۱: ۳۷ از مقدمه محقق).

آنچه از تاریخ دمشق به چاپ رسیده است

۱ - مجلد اول: به تحقیق و مقدمه و تعلیق د. صلاح الدین المنجد (مط ترقی - دمشق ۱۹۵۴، ۵۶ ص مقدمه + ۶ عکس + ۸۵۹ ص متن و تعلیقات و فهرستها) از سلسله انتشارات مجمع اللغة العربیه دمشق.

۲ - مجلد دوم: قسم اول: تحقیق د. صلاح الدین المنجد (مط ترقی - دمشق ۱۹۵۴، ۳۵۰ ص + دو نقشه قدیمی دمشق)، سلسله انتشارات مجمع اللغة العربیه دمشق.

۳ - مجلد دهم: به ترتیب شرح حال‌های آغاز شده با حرف ب و ت و بخشی از حرف ت تحقیق محمد احمد (همان دمشق، ۱۹۶۳، ۵۲۰ ص). سلسله انتشارات مجمع اللغة العربیه دمشق.

۴ - مجلدی مشتمل بر شرح حال‌های آغاز شده با حرف عا، به تحقیق د. شکری فیصل. (مطابع الادارة السیاسیه فی الجیش العربی السوری، دمشق ۱۹۷۷، ۳۱ ص مقدمه + ۱۲ عکس + ۹۷۰ ص متن و تعلیقات و فهرستها).

سلسله انتشارات مجمع اللغة العربیه دمشق.

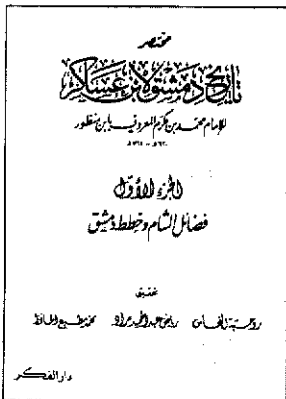
۵ - چنانکه قبلاً گفته شده، بخش‌هایی از تهذیب تاریخ ابن عساکر نوشته عبدالقادر بدران به چاپ رسیده است.

۶ - شرح حال متنبی: محمود محمد شاکر شرح حال وی را از تاریخ ابن عساکر در کتاب خود «المتنبی» استخراج و تحقیق و نشر کرده است (۲ [مط مدنی - قاهره ۱۹۷۶] ص ۳۱۳ - ۳۳۸).

۶۲ - تاریخ المزمه (نک: هدیه العارفین، ۱: ۷۰۱؛ الاعلام زرکلی، ۵: ۸۳).

۶۳ - التالی لحديث مالك العالی. در نوزده جزء، (نک: معجم الادباء، ۵: ۱۴۱ - ۱۴۰؛ هدیه العارفین، ۱: ۷۰۱؛ تاریخ مدینه دمشق، ۱: ۲۹ از مقدمه محقق).

۶۴ - تبيان الوهم والتخليط الواقع في حديث الاطيط. نک: کشف الظنون (۱: ۳۴۰)، گوید: رساله‌ای است در یک جزء که در آن به ردّ حدیثی پرداخته شده که ابو داود آورده مبنی بر آمدن اعرابی‌ای به نزد پیامبر (ص) و درخواست شفاعت از باران، که در آن لفظ «اطیط الرجل بالراکب» آمده است؛ هدایة العارفین (۱: ۷۰۱)، و نک

التخلیط عن حدیث الاطیط.

۶۵- تبیین الامتتان بالامر بالاختتان. نک: ایضاح المکتون، ۱: ۲۲۴؛ هدیة العارفین، ۱: ۷۰۱؛ الاعلام زرکلی، ۵: ۸۳. دست نویسی از آن در دارالکتب المصریه وجود دارد (رک: فهرس الخدیویه، ۱: ۲۷۸؛ فهرس دارالکتب، ۱: ۹۴).

۶۶- تبیین کذب المفتری فیما نسب الی الامام ابی الحسن الاشعری. در منابع زیر یاد شده است: معجم الادبا (۱۴۱: ۵)، آن را «تبیین کذب المفتری علی الاشعری» نامید «ده جزء»، کشف الظنون (۱: ۳۴۲)؛ هدیة العارفین (۱: ۷۰۱)؛ روزنتال: علم التاریخ عند المسلمین (ص ۵۷۷)،

Sezgin (fuat), *Geschichte des Arabischen Schrifttums*. (Vol. I, Leiden 1967; P. 603).

دست نویسی های این کتاب:

۱- کتابخانه عبدالباقی الحسنی الجزائی؛ ۲- کتابخانه فیض الله در استانبول؛ ۳- المکتبه التیموریه در قاهره؛ ۴- المکتبه النوریة در قاهره؛ ۵- کتابخانه کویریلی در استانبول (شماره ۸۵۶)؛ ۶- کتابخانه لایبزیگ (شماره ۱۱۳)؛ ۷- کتابخانه دانشگاه لیدن (شماره ۱۰۹۷)؛ ۸- کتابخانه دانشگاه آکسفورد (بودلیان، ۱: ۱۸۱)؛ ۹- کتابخانه اسکوریال (فهرست جدید ۱۸۰۱)؛ ۱۰- کتابخانه استراسبورگ (رک: VO1. XL, 314 ZDMG, ۱۱- کتابخانه چستریبیتی در دوولین (فهرست آربری، ۱: ۱۰۱-۱۰۲، شماره ۳۲۳۹)؛ ۱۲- دارالکتب المصریه (فهرست، ۵: ۱۲۲)؛ ۱۳- کتابخانه بشیرآغا در استانبول (شماره ۲۳۴)؛ ۱۴- کتابخانه PATNA در هند (۲: ۲۹۵ [۲۳۶۸])؛ ۱۵- کتابخانه بانکپور (فهرست، ۱۲: ۷۰۵).

این کتاب دوبار چاپ شده است: ۱- خاورشناس دانمارکی Mehren پاره ای از آن را در کتاب خود منتشر کرده است:

Mehren (A.F.), *exposé de la réforme de L'Islamisme au 3 me Siecle del'Hegire*, Par Abou'l Hassan Ali Al-Ash'ari et Continue Par Son école: Avec des extraits du Tette Arabe d'Ibn'Asakir. (Leiden, 1878; 165p.).

۲- به تحقیق و مقدمه حسام الدین قدسی (مط التوفیق - دمشق ۱۳۴۷ هـ / ۴۵۸ ص).

۶۷- التجرید: کتابی در چهار جزء، بخش های موجود آن: ۱- جزء چهارم: در ضمن مجموعه ای دست نویس (به شماره ۱۰ [۶۳]، ب ۱۳-۲۷) در دارالکتب الظاهریه دمشق. در اول آن سماعی بر مؤلف به ۵۶۸ هـ در مسجد جامع دمشق، وجود دارد. نک: تاریخ مدینه دمشق (۱: ۳۹، شماره ۴۲۲ [۳۱۹]). در این جزء راویان انس و یک یا چند حدیث از هر یک از آنها مذکور است.

۲- بخشی از احادیث از طریق سعید بن مسیره از انس، که شاید بخشی باشد از التجرید در دارالکتب الظاهریه. نک: فهرس الحدیث از البانی (ص ۸۳، شماره ۴۲۳، مجموعه ۱۰۷ برگ ۱۷۰).

۶۸- تحریم الأئنة: که مجلس نوزدهم از امالی اوست و دست نویسی از آن در ۳ ب، در ضمن مجموعه ۷ در دارالکتب الظاهریه دمشق نگهداری می شود. نک: تاریخ مدینه دمشق، ۱: ۳۹ شماره ۸ از مقدمه محقق، فهرس الحدیث البانی (ص ۸۰، شماره ۳۹۳ [۳۰۸]، مجموعه ۹، ب ۱۶۵-۱۶۷).

۶۹- تحفة ذوی الالباب: از جوزه ای از صلاح الدین خلیل بن ایبک صفدی، م ۷۶۴ هـ / ۱۲۶۳ م که در طی آن کتابی از ابن عساکر را درباره فرمانروایان مصر به نظم کشیده است. از این اثر دست نویسی در لنینگراد وجود دارد.

۷۰- تخریج احدى عشرة مشیخة ابی غالب بن البناء: نک: معجم الادبا، ۵: ۱۴۳. در مقدمه ناشر کتاب تبیین کذب المفتری، ص ۵ نام این کتاب چنین آمده: المشیخات الاحدی عشرة التي خرجها لشیخه ابی غالب البناء.

۷۱- تخريج اربعين حديثاً مساواة للإمامة ابي عبدالله الفراوي: نك: معجم الادبا، (۵: ۱۴۳)، گوید: «يك جزء»؛ هدية العارفين (۱: ۷۰۱). مقدمه ناشر کتاب تبیین کذب المفتری (ص ۳)، عنوان این کتاب در این دو منبع چنین است: اربعون حديثاً مساواة للإمام ابي عبدالله الفراوي.

۷۲- تخريج سبعة مجالس لشيخه الامام ابي الحسن السلمي والكلام عليها: نك: معجم الادبا، (۵: ۱۴۳).

۷۳- تخريج مشيخة لشيخه ابي المعالي عبدالله بن احمد الحلواني الاصولي: نك: معجم الادبا، (۵: ۱۴۳)، گوید: «در دو جزء»؛ تاريخ مدينة دمشق: مقدمه محقق (۱: ۲۹)، مقدمه ناشر تبیین کذب المفتری (ص ۵)، عنوان کتاب در دو منبع چنین است: مشيخة شيخه ابي المعالي عبدالله بن احمد الحلواني الاصولي.

۷۴- ترتيب الصحابة الذي في مسند ابي يعلى: نك: معجم الادبا، (۵: ۱۴۲)، گوید: «يك جزء».

۷۵- ترتيب الصحابة في مسند احمد: نك: معجم الادبا، (۵: ۱۴۲) گوید: «يك جزء». دست نويسي از آن در ضمن مجموعه در کتابخانه فاتح استانبول نگهداری می شود (شماره ۱۱۵۲، ب ۲۹-۱۵۴).

۷۶- تشریف يوم الجمعة: نك: معجم الادبا، (۵: ۱۴۱)، گوید: «در هفت جزء»؛ هدية العارفين (۱: ۷۰۱)؛ تاريخ دمشق (۱: ۲۸ مقدمه محقق).

۷۷- تقوية المنة على انشاء دار السنة: نك: معجم الادبا، (۵: ۱۴۱)، گوید: «سه جزء»؛ هدية العارفين، (۱: ۷۰۱).

۷۹- التنزيه: مجلسی است که وی املا کرده. نك: مقدمه ناشر تبیین کذب المفتری (ص ۵).

۸۰- تهذيب الملتمس من عوالي مالك بن انس: نك: معجم الادبا، (۵: ۱۴۰). گوید «در سی و یک جزء»؛ الاعلام، زرکلی (۵: ۸۳)، که در آن چنین آمده: «تهذيب الملتمس»؛ هدية العارفين (۱: ۷۰۱)؛ نیز «تهذيب الملتمس».

۸۱- التوبة: که مجلسی سی و دوم امالی اوست. دست نويسي از آن در ۶ در ضمن مجموعه ۷ (۱۱) در دارالکتب الظاهرية دمشق نگهداری می شود و سماعی مربوط به سال ۵۵۵ بر آن وجود دارد. نك: تاريخ مدينة دمشق، (۱: ۳۹، شماره ۹ از مقدمه محقق). و نك: فهرس الحديث از آلبانی (ص ۸۰ شماره ۳۹۴ [۳۰۹]، مجموعه ۷، ب ۱۱-۱۵).

۸۲- ثواب الصبر على المصاب بالولد: نك: معجم الادبا، (۵: ۱۴۲). گوید «در دو جزء»؛ كشف الظنون، (۱: ۵۲۶)، تحت عنوان ثواب المصاب بالولد. الرسالة المستطرفة اثر محمد بن جعفر کتانی (کراچی ۱۹۶۰: ص ۶۹)؛ هدية العارفين (۱: ۷۰۱) تحت عنوان: المصاب بالولدان.

۸۳- الجزء الحادي والخمسون من اماليه: دست نويسي از آن ضمن مجموعه ۲۰ در دارالکتب الظاهرية در دمشق وجود دارد (نك: تاريخ مدينة دمشق، (۱: ۴۰ شماره ۱۹ از مقدمه محقق).

۸۴- جزء من مسموعاته: دست نويسي از آن به خط مؤلف که نام آن به دليل ناقص بودن اول آن معلوم نیست، در دارالکتب الظاهرية دمشق وجود دارد. نك: فهرس الحديث از آلبانی (ص ۸۳، شماره ۴۲۴ [۳۲۰] مجموعه ۲۴، ب ۲۸-۴۳).

۸۵- الجواب المبسوط لمن انكر حديث الهبوط: نك: معجم الادبا (۵: ۱۴۱)، گوید: «در یک جزء»؛ هدية العارفين (۱: ۷۰۱-۷۰۲) به صورت حديث الهبوط آمده است.

۸۶- الجوهر والمآل في الابدال العوالي: نك: معجم الادبا، (۵: ۱۴۱)، گوید: «در سه جزء»؛ هدية العارفين، (۱: ۷۰۱).

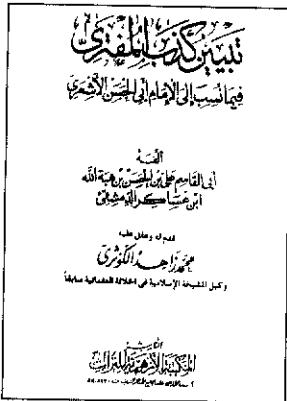
۸۷- حديث ابن جرير: دست نويسي از آن به خط مؤلف در دارالکتب الظاهرية دمشق وجود دارد. نك: فهرس الحديث از آلبانی (ص ۸۳، شماره ۴۲۶ [۳۲۲] مجموعه ۲۴، ب ۱۱۷-۱۳۵).

۸۸- حديث اهل حردان: [روستایی] آباد در جوار سقبا از روستاهای غوطه دمشق]، دست نويسي از آن در دارالکتب الظاهرية دمشق وجود دارد. نك: فهرس الحديث از آلبانی (ص ۸۳، شماره ۴۲۸ [۳۲۴] مجموعه ۳۴، ب ۱۸۶-۱۹۱).

۸۹- حديث اهل فدايا وبيت ارنس وبيت قوفا: نك: معجم الادبا (۵: ۱۴۲)، گوید: «يك جزء».

۹۰- حديث اهل قرية بيت البلاط: [از روستاهای غوطه دمشق]، نك: معجم الادبا، (۵: ۱۴۲)، گوید: «يك جزء».

۹۱- حديث اهل قرية الحميريين وقينبة: نك: معجم الادبا، (۵: ۱۴۲)، که در آن نام این دو روستا تصحيف شده

- به: الحمربین و قبیبة. نک: مقدمه ناشر تبیین کذب المفتری (ص ۴)، که بر معجم البلدان اعتماد کرده است.
- ۹۲- حدیث اهل کفر بطناً: [از روستاهای غوطه دمشق]، نک: مقدمه ناشر تبیین کذب المفتری (ص ۴) و نگاه کنیده ماده احادیث کفر بطناً که احتمالاً یک کتاب است.
- ۹۳- حدیث سعد بن عباد: (تاریخ مدینه دمشق، ۱: ۲۹ از مقدمه محقق).
- ۹۴- حدیث سلمه بن علی الحسنی البلاطی: نک: معجم الادبا (۵: ۱۴۲-۱۴۳)، گوید: «در دو جزء».
- ۹۵- حدیث یحیی بن حمزة البتلهی و عوالیه: نک: مقدمه ناشر کتاب تبیین کذب المفتری (ص ۴).
- ۹۶- حلول المحنة بحصول الأئمة: نک: معجم الادبا، (۵: ۱۴۲)، گوید: «در یک جزء»؛ هدیة العارفين، (۱: ۷۰۱)
- ۹۷- الخماسیات: (تاریخ مدینه دمشق، ۱: ۲۹ از مقدمه محقق).
- ۹۸- دفع التثريب علی من فسر معنی التثویب: نک: معجم الادبا، (۵: ۱۴۲)، گوید: «جزء واحد»؛ هدیة العارفين (۱: ۷۰۱).
- مقدمه محمد کرد علی بر تاریخ مدینه دمشق (۱: ط-ی)، که نام کتاب در آن به صورت رفع التثريب... آمده است.
- ۹۹- ذم ذی الوجھین و اللسانین: که مجلس صد و بیست و هفتم از امالی اوست. دست نویسی از آن در عرب در ضمن مجموعه ۲۱ [۲۶۱] در دارالکتب الظاهرية دمشق نگهداری می شود. نک: تاریخ مدینه دمشق (۱: ۴۰)، شماره ۱۴ از مقدمه محقق؛ فهرس الحدیث از آلبانی (ص ۷۹، مجموعه ۲۱، ب ۲۶۱-۲۶۷).
- ۱۰۰- ذم الرافضة: تمام نشده است. نک: مقدمه ناشر تبیین کذب المفتری، (ص ۵).
- ۱۰۱- ذم قرناء السوء: مجلس پنجاه و سوم امالی اوست که در ۵۲۸ هـ. آن را املا کرده است. دست نویسی از آن در ۵ ب، در ضمن مجموعه ۳ [۷۹] در دارالکتب الظاهرية دمشق وجود دارد. نک: تاریخ مدینه دمشق (۱: ۳۹)، شماره ۱۰ از مقدمه محقق؛ فهرس الحدیث از آلبانی (ص ۷۹، شماره ۳۹۰، عمومی ۴۵۰۴، ب ۱-۴).
- ۱۰۲- ذم من لا يعمل بعلمه: که مجلس چهاردهم امالی اوست و دست نویسی از آن در ۶ ب، در ضمن مجموعه ۸۷ [۵۵] دارالکتب الظاهرية دمشق وجود دارد. نک: تاریخ مدینه دمشق (۱: ۳۹، شماره ۱۲) از مقدمه محقق؛ فهرس کتب الحدیث از آلبانی (ص ۸، شماره ۳۹۵ [۳۱۰]، مجموعه ۸۷، ب ۵۵-۶۰).
- ۱۰۳- ذم اليهود و تخليدهم فی النار (معجم الادبا، ۵: ۱۴۴).
- ۱۰۴- رفع التخلیط عن حدیث الاطیط: نک: معجم الادبا، (۵: ۱۴۱)، گوید: «در یک جزء»؛ هدیة العارفين، (۱: ۷۰۱) عنوان این کتاب در آن چنین است: تبیان الوهم و التخلیط الواقع فی حدیث الاطیط. در همین صفحه این کتاب به نامی که قبلاً در ماده مربوطه آورده ایم آمده است.
- ۱۰۵- روایات ساکنی داریا: [از روستاهای غوطه دمشق]. نک: معجم الادبا، (۵: ۱۴۲)، گوید: «در شش جزء»
- ۱۰۶- الزهادة فی بذل الشهادة: در یک مجلد (هدیة العارفين، ۱: ۷۰۱).
- ۱۰۷- سیایات فی الحدیث: نک: کشف الظنون (۲: ۹۷۴)، هدیة العارفين، (۱: ۷۰۱).
- ۱۰۸- السداسیات: نک: معجم الادبا، (۵: ۱۴۱)، گوید: «در یک جزء»؛ هدیة العارفين، (۱: ۷۰۱)؛ تاریخ مدینه دمشق، (۱: ۲۹) از مقدمه محقق.
- ۱۰۹- سعة رحمة الله: مجلس صد و سی و هفتم از امالی اوست که دست نویسی از آن در ۵ ب در ضمن مجموعه ۸ [۳۹] در دارالکتب الظاهرية دمشق نگهداری می شود. نک: تاریخ مدینه دمشق، (۱: ۴۰، شماره ۱۵) از مقدمه محقق؛ فهرس الحدیث از آلبانی (ص ۸۰، شماره ۳۹۲، مجموعه ۵۸، ب ۳۹-۵).
- ۱۱۰- الصفات: (معجم الادبا، ۵: ۱۴۴)، گوید: «کتاب بزرگی است که ناتمام مانده است».
- ۱۱۱- صفات الله عز و جل: مجلس صد و سی و نهم از امالی اوست که دست نویسی از آن در ۴ ب، در ضمن مجموعه ۸ [۳۹] در دارالکتب الظاهرية دمشق نگهداری می شود. نک: تاریخ مدینه دمشق (۱: ۴۰، شماره ۱۷) از مقدمه محقق.
- ۱۱۲- طرق حدیث عبد الله بن عمر: نک: معجم الادبا، (۵: ۱۴۱)، گوید: «در یک جزء»؛ تاریخ مدینه دمشق، (۱: ۲۹) از مقدمه محقق.

۲۹) از مقدمه محقق.

۱۱۳ - العزلة: هدية العارفين، (۷۰۱:۱).

۱۱۴ - عوالی حدیث سفیان الثوری و خبره: نک: معجم الادبا، (۵: ۱۴۲)، گوید: «در چهار جزء»؛ هدیة العارفين، (۷۰۱:۱)، عنوان کتاب در این منبع چنین است: عوالی الثوری. گوید: در یک مجلد. تاریخ مدینة دمشق (۱: ۲۹) از مقدمه محقق.

۱۱۵ - عوالی شعبه: هدیة العارفين (۷۰۱:۱).

۱۱۶ - عوالی مالک بن انس: نک: تاریخ مدینة دمشق (۱: ۲۹)، مقدمه محقق، مقدمه محمد کرد علی بر تاریخ (ص: ط).

۱۱۷ - فضائل ذکر الله: (تاریخ مدینة دمشق، ۱: ۲۹ از مقدمه محقق).

۱۱۸ - فضائل الصدیق رضی الله عنه: نک: معجم الادبا، (۵: ۱۴۴)، گوید: «آن را در یازده مجلس فراهم کرده است»؛ هدیة العارفين، (۷۰۱:۱)؛ تاریخ مدینة دمشق، (۱: ۲۸) از مقدمه محقق.

۱۱۹ - فضائل عثمان رضی الله عنه: نک: معجم الادبا، (۵: ۱۴۴)، گوید: «آن را در یازده مجلس فراهم کرده است»؛

۱۲۰ - فضائل علی رضی الله عنه: که جزء ۲۲۱ و ۲۲۲ امالی او است در یازده مجلس، نک: معجم الادبا، (۵: ۱۴۴). دست نویسی از آن در ۹ ب در ضمن مجموعه ای در دارالکتب الظاهرية دمشق نگهداری می شود.

رک: ۱ - یوسف العرش: فهرس مخطوطات دارالکتب الظاهرية: التاريخ و ملحقاته (ص ۸۸، شماره: مجموعه ۱۶ [۹۵].

۲ - تاریخ مدینة دمشق (۱: ۴۰، شماره ۲) از مقدمه محقق.

۳ - فهرس الحدیث از آلبانی (ص ۸۰، شماره ۳۹۷ [۳۱۲] مجموعه ۱۶، ب ۹۵ - ۱۰۰).

۴ - خالد الریان: فهرس مخطوطات دارالکتب الظاهرية: التاريخ و ملحقاته (۲: ۶۷۲، شماره ۳۷۵۳). که دست نویسی است مربوط به سده ۷ هـ. این کتاب گاهی «فضل علی» خوانده شده است.

۱۲۱ - فضائل عمر رضی الله عنه: نک: معجم الادبا، (۵: ۱۴۴)، گوید: «آن را در یازده مجلس فراهم کرده».

۱۲۲ - فضائل مقام ابراهیم و من حدیث اهل برزة: [از روستاهای غوطة دمشق]، نک: معجم الادبا، (۵: ۱۴۳)، گوید: «در یک جزء»؛ تاریخ مدینة دمشق (۱: ۲۸) از مقدمه محقق. که آن را «فضل مقام ابراهیم» نامیده است.

۱۲۳ - فضل اصحاب الحدیث: نک: معجم الادبا، (۵: ۱۴۱)، گوید: «در یازده جزء»؛ هدیة العارفين، (۱: ۷۰۱)؛ تاریخ مدینة دمشق، (۱: ۲۸) از مقدمه محقق.

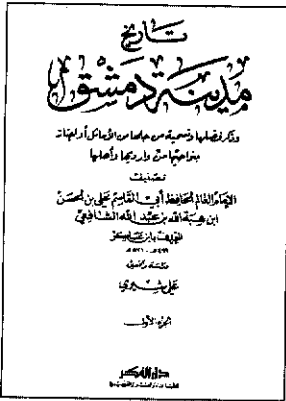
۱۲۴ - فضل بیت المقدس: نک: معجم الادبا، (۵: ۱۴۴)، گوید: «اتمام مانده است»؛ کشف الظنون، (۲: ۱۲۷۸)، که آن را به ابوسعید عبدالله ابن الحسن بن عساکر، متولد سال ۶۰۶ هـ. نسبت داده است؛ تاریخ مدینة دمشق (۱: ۲۸) از مقدمه محقق.

۱۲۵ - فضل الجمرتين: هدیة العارفين، (۱: ۷۰۱).

۱۲۶ - فضل الجهاد: نک: معجم الادبا، (۵: ۱۴۴)، گوید: «اتمام مانده است»؛ تاریخ مدینة دمشق، (۱: ۲۹) از مقدمه محقق.

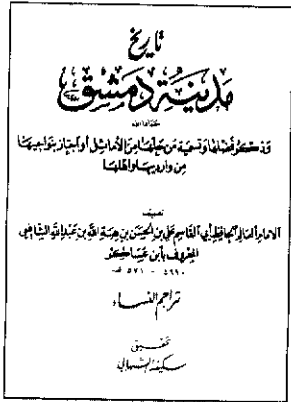
۱۲۷ - فضل الربوة والنیرب و من حدث بهما: [هر دو روستاهای دمشق]، نک: معجم الادبا، (۵: ۱۴۲)، گوید: «در یک جزء»؛ تاریخ مدینة دمشق (۱: ۲۸) از مقدمه محقق.

۱۲۸ - فضل رجب: مجلس سیصد و شصت و ششم از امالی او است که دست نویسی از آن در دارالکتب الظاهرية دمشق نگهداری می شود. (نک: تاریخ مدینة دمشق، ۱: ۲۹، شماره ۶ از مقدمه محقق). در باب این مجلس و عنوان بعدی نک: فهرس الحدیث از آلبانی (ص ۸۰، شماره ۴۰۲ [۳۱۷]، مجموعه ۷۱، ب ۱۰۷ - ۱۱۴).

- ۱۲۹- فضل رجب: مجلس سیصد و شصت و هفتم از امالی اوست که آن را در ۵۶۶ در دارالسنه دمشق املا کرده، در ۴ ب (تاریخ مدینه دمشق، ۱: ۳۹، شماره ۷ از مقدمه محقق).
- ۱۳۰- فضل سعدبن ابی وقاص: مجلس دویست و سی و هشتم از امالی اوست که دست نویسی از آن در دارالکتب الظاهریه دمشق نگهداری می شود. رک: فهرس الحدیث از آلبانی (ص ۸۰، شماره ۳۹۸ [۳۱۳] مجموعه ۱۰۳، ب ۱۱۴-۱۱۷).
- ۱۳۱- فضل شعبان: مجلس چهل و هفتم از امالی اوست که دست نویسی از آن در ۴ ب، در ضمن مجموعه ۹۸ [۹۸] در دارالکتب الظاهریه دمشق نگهداری می شود. (نک: تاریخ مدینه دمشق، ۱: ۲۹، ۴۱، شماره ۱۳ از مقدمه محقق).
- ۱۳۲- فضل شهر رمضان: مجلس چهارصد و پنجم امالی اوست که دست نویسی از آن در ۴ ب، در ضمن مجموعه ۸۱ [۱۲۹] در دارالکتب الظاهریه دمشق نگهداری می شود. نک: تاریخ مدینه دمشق (۱: ۴۰، شماره ۱۸) از مقدمه محقق؛ فهرس الحدیث از آلبانی (ص ۷۹، شماره ۳۹۱، مجموعه ۸۱، ب ۱۳۰-۱۳۴ و ص ۸۰، شماره ۴۰۰ [۳۱۵]).
- ۱۳۳- فضل الصوم: دست نویسی از آن در دارالکتب الظاهریه دمشق وجود دارد، نک: فهرس الحدیث از آلبانی (ص ۷۹، شماره ۳۸۸، مجموعه ۲۰، ب ۱۰۳-۱۰۸).
- ۱۳۴- فضل عاشوراء و المحرم: نک: معجم الادب، (۵: ۱۴۱)، گوید: «درسه جزء»؛ هدیه العارفین (۱: ۷۰۱)؛ تاریخ مدینه دمشق (۱: ۲۸) از مقدمه محقق.
- ۱۳۵- فضل عبدالله بن مسعود: مجلس دویست و هشتادم امالی اوست. نک: مقدمه ناشر تبیین کذب المفتری (ص ۵). دست نویسی از آن در دارالکتب الظاهریه دمشق وجود دارد. نک: فهرس الحدیث از آلبانی (ص ۸۰، شماره ۳۹۹ [۳۱۴] مجموعه ۳، ب ۷۸-۸۵).
- ۱۳۶- فضل عسقلان: نک: هدایه العارفین، (۱: ۷۰۱)؛ تاریخ مدینه دمشق، (۱: ۲۸) از مقدمه محقق.
- ۱۳۷- فضل قریش و اهل البيت و الانصار و الاشعریین: نک: معجم الادب، (۵: ۱۴۴)، گوید: «اتمام مانده است». تاریخ مدینه دمشق (۱: ۲۸) از مقدمه محقق.
- ۱۳۸- فضل الکریم علی اهل الحرم: نک: معجم الادب، (۵: ۱۴۲)، گوید: «در یک جزء»؛ هدیه العارفین، (۱: ۷۰۱)؛ تاریخ مدینه دمشق، (۱: ۲۹) از مقدمه محقق.
- ۱۳۹- فضل المدینه: نک: معجم الادب، (۵: ۱۴۴)، گوید: «اتمام مانده است»؛ تاریخ مدینه دمشق، (۱: ۲۸) از مقدمه محقق.
- ۱۴۰- فضل مکه: نک: معجم الادب، (۵: ۱۴۴)، گوید: «اتمام مانده است»؛ تاریخ مدینه دمشق، (۱: ۲۸) از مقدمه محقق.
- ۱۴۱- فضل یوم عرفه: دست نویسی از آن در دارالکتب الظاهریه وجود دارد، نک: فهرس الحدیث از آلبانی (ص ۸۰، شماره ۴۰۱ [۳۱۶]، عمومی ۴۴۹۶، ب ۱-۶).
- ۱۴۲- فضیله ذکر الله عزوجل: این اثر جزئی است که وی در ۵۲۸ املا کرده بود و دست نویسی از آن در ۶ ب، در مجموعه ۲۴ [۹۲] دارالکتب الظاهریه دمشق وجود دارد. نک: تاریخ مدینه دمشق، (۱: ۳۹ شماره ۵) از مقدمه محقق؛ فهرس الحدیث از آلبانی (ص ۸۳، شماره ۴۲۹ [۳۲۵] مجموعه ۲۴، ب ۹۲-۹۷).
- ۱۴۳- القول فی جمله الاسانید فی حدیث المؤید: نک: معجم الادب، (۵: ۱۴۱) گوید: «درسه جزء»؛ هدیه العارفین (۱: ۷۰۱).
- ۱۴۴- کشف المغطی فی فضل الموطا: نک: الاعلام (۵: ۸۲) گوید چاپ نشده است؛ هدیه العارفین، (۱: ۷۰۱)، دست نویسی از آن در دارالکتب الظاهریه دمشق وجود دارد که مشتمل است بر مجالس ۱۰۱-۱۲۳. رک:

Sezgin (Fuat), Geschichte des Arabischen Schrifttums (Vol. I, Leiden 1967; P. 463).

- فهرس الحدیث از آلبانی (ص ۸۴، شماره ۴۳۰ [۳۲۶]، مجموعه ۱۰۱، ب ۳۰۶ - ۳۱۳).
- ۱۴۵ - ما وجده فی سماعه مما یلتحق بالجزء الرابعی: (معجم الادب، ۵: ۱۴۳).
- ۱۴۶ - ما وقع فی احادیث مالک من الغرائب المسلسلات: (تاریخ مدینة دمشق، ۱: ۲۹ از مقدمه محقق).
- ۱۴۷ - ما وقع للاوزاعی من العوالی: نک: معجم الادب، ۵: ۱۴۲) گوید: «در یک جزء» تاریخ مدینة دمشق، (۱: ۲۹) از مقدمه محقق.
- ۱۴۸ - مجالس شیخه ابی الحسن السلمی: (تاریخ مدینة دمشق، ۱: ۲۹ از مقدمه محقق)
- ۱۴۹ - المجلس الرابعون من اماليه: دست نویسی از آن در دارالکتب الظاهرية دمشق وجود دارد. رک: فهرس الحدیث از آلبانی (ص ۸۰، شماره ۳۹۶ [۳۱۱]، مجموعه ۶۸، ب ۱۱۲ - ۱۱۴).
- ۱۵۰ - المجلس الثالث والخمسون من اماليه: دست نویسی از آن در دارالکتب الظاهرية دمشق نگهداری می شود. رک: فهرس الحدیث از آلبانی (ص ۷۹، شماره ۳۸۹، مجموعه ۲۴، ب ۴۴ - ۴۸).
- ۱۵۱ - المجلس الثمانون بعد المأتین من اماليه: دست نویسی از آن در ۵ ب که سماع مؤلف به تاریخ ۵۴۳ هـ. بر آن دیده می شود. در ضمن مجموعه ۳ [۷۹] در دارالکتب الظاهرية دمشق وجود دارد. نک: تاریخ مدینة دمشق، (۱: ۳۹، شماره ۱) از مقدمه محقق.
- ۱۵۲ - مجموع الرغائب مما وقع من احادیث مالک من الغرائب: نک: معجم الادب، ۵: ۱۴۱)، گوید: «در ده جزء».
- هدیه العارفين، (۱: ۷۰).
- ۱۵۳ - مجموع من احادیث جماعة من اهل بعلبک.
- ۱۵۴ - مجموع من حدیث محمد بن یحیی بن حمزة الحضرمی البتلی: نک: معجم الادب، ۵: ۱۴۳)، گوید: «در دو جزء»
- ۱۵۵ - مدح التواضع و ذم الکبر: دست نویسی از آن در ۲۹ ص، در ضمن مجموعه ۳۴ [۸۵] دارالکتب الظاهرية دمشق وجود دارد. نک: تاریخ مدینة دمشق، (۱: ۴۰، شماره ۲۰) از مقدمه محقق؛ فهرس الحدیث از آلبانی (ص ۸۴، شماره ۴۳۱ [۳۲۷]، مجموعه ۳۴، ب ۸۵ - ۱۰۴).
- ۱۵۶ - المستفید فی الاحادیث السباعية الاسانید: نک: معجم الادب، ۵: ۱۴۱)، گوید: «در چهار جزء»؛ هدیه العارفين، (۱: ۷۰۲).
- ۱۵۷ - مسلسل العیدین: نک: معجم الادب، ۵: ۱۴۲) گوید: «در یک جزء»؛ هدیه العارفين، (۱: ۷۰۲).
- ۱۵۸ - المسلسلات: نک: معجم الادب، ۵: ۱۴۰) گوید: «در ده جزء»؛ هدیه العارفين.
- ۱۵۹ - مسند ابی حنیفة: نک: معجم الادب، ۵: ۱۴۴)؛ هدیه العارفين، (۱: ۷۰۱).
- ۱۶۰ - مسند اهل داریا: هدیه العارفين، (۱: ۷۰۱)، گوید: «در یک مجلد».
- ۱۶۱ - مسند مکحول و ابی حنیفة: نک: معجم الادب، ۵: ۱۴۴)، گوید: «اتمام است»؛ هدیه العارفين، (۱: ۷۰۱)، مقدمه ناشر تبیین کذب المقتری (ص ۶).
- ۱۶۲ - مشیخة ابی غالب بن البناء: (تاریخ مدینة دمشق، ۱: ۲۹ از مقدمه محقق).
- ۱۶۳ - مصافحة لابی سعد السمعانی و اربعین حدیثاً: (معجم الادب، ۵: ۱۴۳)، گوید: «در یک جزء»؛
- ۱۶۴ - معجم اسماء القرى و الامصار التي سمع بها: نک: معجم الادب، ۵: ۱۴۱)، گوید: «در یک جزء»؛ هدیه العارفين، (۱: ۷۰۲)؛ الاعلام، زرکلی (۵: ۸۳)؛ تاریخ مدینة دمشق، (۱: ۲۹) از مقدمه محقق.
- ۱۶۵ - معجم الشيوخ النبلاء: نک: معجم الادب، ۵: ۱۴۲)، گوید: «در یک جزء»؛ هدیه العارفين، (۱: ۷۰۲)؛

الاعلام، زرکلی (۵: ۸۳)؛ تاریخ مدینه دمشق، (۱: ۲۹) از مقدمه محقق.

این معجم از میان رفته است و محمد بن عبدالواحد مقدسی م ۶۴۳ هـ/ ۱۲۴۵ ذیلی بر آن نوشته به نام «کتاب الوهم» که دست نویس هایی از آن برجاست: ۱- کتابخانه موزه بریتانیا، شماره ۷۷۲۵، رک:

Elles (A.G.), And Edwards (E.), A Descriptive List the Arabic Manuscripts Acouired by the Trustees of the British Museum Since 1894 (London 1912,P.55)

۲- دست نویس مدینه منوره به شماره ۳۳۷، که در سده ۶ هـ. از روی دست نویس مؤلف کتابت شده در ۲۵۰

ب.

۳- دست نویس عکسی از روی دست نویس مدینه منوره در معهد المخطوطات العربیة رک: لطفی عبدالبدیع: فهرس المخطوطات المصورة (۲: ۲۵۳، شماره ۴۸۸). درباره دست نویس مدینه منوره رک: مجله: ZDMG, VOL, XC, P.114 و نیز رک: ماده «المعجم المشتمل علی ذکر اسماء الشیوخ الائمة النبیل».

۱۶۶- معجم الصحابه: نک: کشف الظنون، (۲: ۱۷۳۶)؛ هدیة العارفين، (۱: ۷۰۱)؛ الاعلام، زرکلی (۵: ۸۳).

ب.

۱۶۷- معجم شیوخ البخاری و مسلم و ابی داود و ابی عیسی الترمذی و النسائی و ابن ماجة دست نویسی از آن در کتابخانه های زیر موجود است: ۱- کتبخانه عمومی استانبول (شماره ۱۲۱۴)؛ ۲- دارالکتب المصریة (فهرست، ۱: ملحق ۱۱).

۱۶۸- المعجم فی تراجم رجال الکتب الستة: دست نویسی از آن در کتابخانه چستریتی - دوبلین به تاریخ ۶۳۱ هـ. وجود دارد. رک: فهرست آبربی (۲: ۷۱ شماره ۳۴۱۲).

۱۶۹- المعجم لمن سمع منه و اجاز له: نک: معجم الادبا، (۵: ۱۴۱)، گوید: «در دوازده جزء» هدیة العارفين، (۱: ۷۰۱)؛ تاریخ مدینه دمشق، (۱: ۲۹) از مقدمه محقق.

مقدمه ناشر تبیین کذب المقتری (ص ۵) که آن را چنین نامیده: «معجم من سمع منه و اجاز له»
۱۷۰- المعجم المشتمل علی ذکر اسماء الشیوخ الائمة النبیل: دست نویس های آن: ۱- مکتبه الاوقاف العامه بغداد: شماره ۶۷۹۹، که به سال ۶۹۷ هـ. از روی دست نویسی قدیمی کتابت شده که بر روی آن خطوط جماعتی از حافظان دیده می شود. (رک: د. عبدالله الجبوری: فهرس المخطوطات العربیة فی مکتبه الاوقاف العامه فی بغداد، ۴ [بغداد ۱۶۷۴] ص ۲۶۲)، درباره آن گوید: «درست و ارزشمند است»
۲- الخزانة التیموریة: شماره ۱۷۴۹ در ۱۴۲ ص، به تاریخ ۶۳۵ هـ.

۳- عکسی از آن در معهد المخطوطات العربیة وجود دارد رک: د. لطفی عبدالبدیع (فهرس المخطوطات المصورة، ۲: ۲۵۴، شماره ۴۹۳).

۴- دارالکتب الظاهریة دمشق: (رک: فهرس الحدیث از آلبانی، ص ۸۴، شماره ۴۳۲ [۳۲۸] حدیث ۳۸۸، ب ۳۱ - ۷۷). در باب آن گوید: «دست نویس خوبی است که آن را محمد بن عبدالرحیم القرشی، به ۷۰۵ هـ کتابت کرده است».

۵- قطعه ای از دست نویسی دیگر در دارالکتب الظاهریة: (شماره ۴۳۳: از «سعید» تا «حرف فا» (منبع پیشین، ص ۸۴، شماره عمومی ۹۴۰۷، ب ۱۶). و رک: خالد الریان: فهرس مخطوطات دارالکتب الظاهریة: التاریخ و ملحقاته (۲: دمشق ۱۹۷۳، ص ۶۸۷، شماره ۱۷۹، ب ۳۱ - ۷۷) در باب آن گوید: «به تاریخ ۷۰۴ هـ». نیز رک ماده: «معجم الشیوخ النبلاء».

۱۷۱- معجم النسوان: نک: کشف الظنون، (۲: ۱۷۳۷)؛ هدیة العارفين، (۱: ۷۰۱)؛ الاعلام، زرکلی (۵: ۸۳).

۸۳. روزنتال: علم التاريخ عند المسلمين (ص ۶۰۶)، رک ماده: «من سمع منه من النسوان».
- ۱۷۲ - معنی قول عثمان: «ما تعنيت ولا تمنيت»: نک: معجم الادبا، (۵: ۱۴۲)، گوید: «دریک جزء»؛ هدیة العارفين، (۱: ۷۰۲).
- ۱۷۳ - المقالة الفاضحة للرسالة الواضحة: نک: معجم الادبا، (۵: ۱۴۱) گوید: «دریک جزء بزرگ»؛ هدیة العارفين، (۱: ۷۰۲).
- ۱۷۴ - من حديث ابی بکر بن محمد بن رزق الله المینی المقرئ: نک: معجم الادبا، (۵: ۱۴۳) گوید: «دریک جزء».
- ۱۷۵ - من حديث اهل بیت سوا: نک: معجم الادبا، (۵: ۱۴۳) گوید: «دریک جزء».
- ۱۷۶ - من حديث اهل دقائبة و جخراء و عین ثرماء و جدیا و طرمیس: [همه از روستاهای غوطة دمشق]. نک: معجم الادبا، (۵: ۱۴۳) گوید: «دریک جزء».
- ۱۷۷ - از حديث اهل رندین و جسرین: نک: معجم الادبا، (۵: ۱۴۳) گوید: «دریک جزء».
- ۱۷۸ - من حديث اهل کفر بطننا: نک: معجم الادبا، (۵: ۱۴۳) گوید: «دریک جزء».
- ۱۷۹ - من حديث جماعة من اهل بیت لهیا: نک: معجم الادبا، (۵: ۱۴۳) گوید: «دریک جزء».
- ۱۸۰ - من حديث جماعة من اهل جوهر: [از روستاهای غوطة دمشق] نک: معجم الادبا، (۵: ۱۴۳) گوید: «دریک جزء».
- ۱۸۱ - من حديث دومة و مسرابا و القصیر: نک: معجم الادبا، (۵: ۱۴۳) گوید: «دریک جزء».
- ۱۸۲ - من حديث جماعة من اهل حرستا: نک: معجم الادبا، (۵: ۱۴۳) گوید: «دریک جزء».
- ۱۸۳ - من حديث سعد بن عبادة: نک: معجم الادبا، (۵: ۱۴۳) گوید: «دریک جزء».
- ۱۸۴ - از حديث يحيى بن حمزة البتلهي و عواليه: نک: معجم الادبا، (۵: ۱۴۳)، گوید: «دریک جزء».
- ۱۸۵ - من حديث يسرة بن صفوان و ابنه و ابن ابنه: نک: معجم الادبا، (۵: ۱۴۳) گوید: «دریک جزء». مقدمه ناشر تبیین کذب المقرئ (ص ۴).
- ۱۸۶ - من سمع من النسوان: نک: معجم الادبا، (۵: ۱۴۱) گوید: «دریک جزء»؛ تاریخ مدينة دمشق (۱: ۲۹) از مقدمه محقق.
- ۱۸۷ - من لا يكون مؤتمنا لا يكون مؤذنا: نک: معجم الادبا، (۵: ۱۴۱) گوید: «دریک جزء»؛ هدیة العارفين، (۱: ۷۰۲).
- ۱۸۸ - من نزل المزه و حدث بها: نک: معجم الادبا، (۵: ۱۴۱) گوید: «دریک جزء».
- ۱۸۹ - من وافقت کتیبته کتیبة زوجته: نک: معجم الادبا، (۵: ۱۴۱) گوید: «چهار جزء دریک مجلد»؛ هدیة العارفين، (۱: ۷۰۱).
- ۱۹۰ - مناقب الشبان: نک: معجم الادبا، (۵: ۱۴۱) گوید: «دریک جزء»؛ هدیة العارفين، (۱: ۷۰۱)؛ تاریخ مدينة دمشق، (۱: ۲۸) از مقدمه محقق، روزنتال، علم التاريخ عند المسلمين (ص ۶۱۰).
- ۱۹۱ - الموافقات علی شیوخ الائمة الثقات: نک: معجم الادبا، (۵: ۱۴۰) گوید: «در هفتاد و دو جزء»؛ هدیة العارفين، (۱: ۷۰۱) و عنوان آن در این منبع چنین است: الموافقات علی الائمة الثقات. گوید: «در حديث درشش مجلد»؛ تاریخ مدينة دمشق، (۱: ۲۹) از مقدمه محقق.
- ۱۹۲ - نفی التشبیه: مجلس صدوسی و هشتم از امالی اوست که دست نویسی از آن در ۴ ب در ضمن مجموعه ۸۰ [۳۹] در دارالکتب الظاهرية دمشق نگهداری می شود: ۱ - تاریخ مدينة دمشق، (۱: ۴۰ شماره ۱۶) از مقدمه محقق؛ ۲ - فهرس الحديث از آلبانی (ص ۸۰، شماره ۳۹۲، مجموعه ۵۸، ص ۳۹ - ۵۱).